

مجموعه معانیم بنیادین علوم انسانی اسلامی

خبر

تألف:

دکتر حسن بشیر

www.Ketab.ir

انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۲۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

کتابخانه امام صادق (علیه السلام)

خبر (مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی) ■ مؤلف: دکتر حسن بشیر ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)
نمایه‌سازی: رضا دبیر ■ شماره اول: ۱۳۹۲ ■ قیمت: ۷۵۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: زلال گروپ ■ شابک: ۳-۲۷۳-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرشناسه: بشیر، حسن، ۱۳۳۳
عنوان و نام پدیدآور: خبر / تألیف حسن بشیر.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۲۷۰ص:، چلور، نمودار.
شابک: ۳-۲۷۳-۲۱۴-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیا
پادداشت: بالای عنوان: مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی.
پادداشت: کتابنامه: ص. ۲۵۱-۲۶۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
پادداشت: نمایه.
عنوان دیگر: مجموعه مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی.
موضوع: اخبار
موضوع: خبرنگاران و خبرنگاری — جنبه‌های مذهبی — اسلام
موضوع: خبرنگاران و خبرنگاری — جنبه‌های قرآنی
شاسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۲/ص ۲۷۸۱/PN
رده بندی دیویی: ۰۷۰۴۳
شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۹۳۹۶

فهرست مطالب

۱۱	.....	سخن ناشر
۱۳	.....	مقدمه
۱۹	.....	فصل ۱. خبر در چارچوب مطالعات میان رشته‌ای
۱۹	.....	مقدمه
۲۳	.....	امکان‌سنجی مطالعات میان رشته‌ای
۲۹	.....	اهمیت خبر در مطالعات میان رشته‌ای
۳۱	.....	جمع‌بندی
۳۳	.....	فصل ۲. مفهوم شناسی و اهمیت خبر در حوزه ارتباطات
۳۳	.....	مقدمه
۳۳	.....	چیستی خبر
۳۵	.....	تعاریف خبر
۴۳	.....	اهمیت خبر در حوزه ارتباطات
۴۴	.....	خبر به مثابه اطلاع‌رسانی
۴۸	.....	گوناگونی حوزه‌های خبر
۴۸	.....	اول - خبر عام و خبر خاص
۴۸	.....	دوم - خبر ملی و خبر بین‌المللی
۴۹	.....	سوم - خبر مثبت و خبر منفی
۵۰	.....	چهار - خبر غیر محرمانه و خبر محرمانه
۵۰	.....	پنجم - خبر سخت و خبر نرم

۵۱	ششم - پوشش خبری و جریان‌سازی خبری
۵۲	تحولات گفتمانی و تکنولوژیکی خبر
۵۳	شخصی شدن اخبار
۵۳	مشارکتی شدن اخبار
۵۴	اجتماعی شدن اخبار
۵۵	آن لاین شدن اخبار
۵۵	جیبی شدن اخبار
۵۵	ارزش‌های خبری
۶۳	ارزش‌های گفتگانه خبر
۶۵	جمع‌بندی
۶۷	فصل ۳. خبرز دیدگاه قرآن کریم
۶۷	مقدمه
۶۸	مفاهیم مرکزی و پیرامونی خبر در قرآن کریم
۷۰	مفهوم‌شناسی خبر در قرآن کریم
۷۳	انواع پیام‌های خبری در قرآن کریم
۷۴	اخبار زمان محور در قرآن کریم
۷۵	محتوای پیام‌های خبری قرآن کریم
۷۷	ارزش‌های خبری از دیدگاه قرآن کریم
۱۱۲	جمع‌بندی
۱۱۷	فصل ۴. خبرز دیدگاه روایات
۱۱۷	مقدمه
۱۱۸	معناشناسی روایت و خبر
۱۲۵	اهمیت «متن» در «خبر روایی»
۱۳۱	خبر متواتر و خبر واحد
۱۳۳	اهمیت «راوی» در «خبر روایی»
۱۳۵	«خبر روایی» و «خبر عادی»: مقایسه و تطبیق
۱۳۷	اخلاق خبر روایی

۱۴۹.....	جمع‌بندی.....
۱۵۰.....	مدل ارزش‌های خبری ایجابی در خبر روایی.....
۱۵۰.....	مدل ارزش‌های خبری سلبی در خبر روایی.....
۱۵۳.....	فصل ۵. اخلاق خبر در اسلام.....
۱۵۳.....	مقدمه.....
۱۵۵.....	چینش اخلاق.....
۱۵۷.....	اخلاق رسانه‌ای.....
۱۶۰.....	اصول اخلاقی روزنامه‌نگاری و خبرنگاری.....
۱۶۴.....	حریم خصوصی و ارزش‌های سلبی خبر.....
۱۶۴.....	حریم خصوصی.....
۱۶۹.....	حریم خصوصی از دیدگاه اسلامی.....
۱۷۴.....	اخلاق فضیلت محور خبر در اسلام.....
۱۷۷.....	تعریف پیشنهادی خبر بر اساس اخلاق اسلامی.....
۱۸۶.....	اخلاق اسلامی پیام.....
۱۸۸.....	جمع‌بندی.....
۱۹۱.....	فصل ۶. آسیب‌شناسی خبر در اسلام.....
۱۹۱.....	مقدمه.....
۱۹۲.....	آسیب‌شناسی تعاریف خبر: مطالعه معناشناسانه.....
۱۹۵.....	آسیب‌شناسی ارزش‌های خبری: مطالعه معناشناسانه.....
۱۹۹.....	حوزه‌های مهم آسیب‌های خبر.....
۲۰۶.....	نمونه‌هایی از شایعات در قرآن کریم.....
۲۲۵.....	جمع‌بندی.....
۲۲۹.....	نتیجه‌گیری.....
۲۴۹.....	منابع و مأخذ.....
۲۶۱.....	نمایه.....

فهرست جداول و نمودارها

«جداول»

- جدول شماره (۱): معناشناسی تعریف مطالعات میان رشته ای ۲۶
- جدول شماره (۲): جهت گیری ها و محورهای اخلاق رسانه ای ۱۶۳
- جدول شماره (۳): محورهای اساسی تعاریف خبر و جهت گیری های معنایی ۱۹۴
- جدول شماره (۴): ارزش های خبری طبق علوم ارتباطات و روزنامه نگاری ۱۹۵
- جدول شماره (۵): ارزش های ایجابی خبرقرآنی ۱۹۶
- جدول شماره (۶): تفاوت های ارزش های خبری ارتباطات و قرآنی ۱۹۷
- جدول شماره (۷): جهت گیری ها و محورهای اخلاق رسانه ای ۲۴۱
- جدول شماره (۸): محورهای اساسی تعاریف خبر و جهت گیری های معنایی ۲۴۳
- جدول شماره (۹): تفاوت های ارزش های خبری ارتباطات و قرآنی ۲۴۴

«نمودارها»

- نمودار شماره (۱): فرایند تولید تا مصرف خبر ۳۷
- نمودار شماره (۲): فرایند ارتباطی قرآن کریم ۶۹
- نمودار شماره (۳): کارکردهای قرآن کریم ۶۹
- نمودار شماره (۴): ویژگی های پیام خبری (نبا) در قرآن کریم ۷۲
- نمودار شماره (۵): ویژگی های نیکوگویی خبر قرآنی ۸۰
- نمودار شماره (۶): فرایند خبرسازی ۹۱
- نمودار شماره (۷): فصیح گوئی و بلاغت محوری خبر ۹۴
- نمودار شماره (۸): مهمترین عناصر برجسته سازی خبر قرآنی ۹۶
- نمودار شماره (۹): جهت گیری های خبر قرآنی ۱۱۳
- نمودار شماره (۱۰): ارزش های ایجابی خبر قرآنی ۱۱۴

- نمودار شماره (۱۱): ارزش‌های سلبی خبیر قرآنی ۱۱۵
- نمودار شماره (۱۲): مدل یاکیسون ۱۲۰
- نمودار شماره (۱۳): تولید و دریافت روایت (خبیر روایی) ۱۲۱
- نمودار شماره (۱۴): سه منبع مهم روایی ۱۳۳
- نمودار شماره (۱۵): انواع راویان ۱۳۵
- نمودار شماره (۱۶): ارزش‌های خبیری ایجابی در خبیر روایی ۱۵۰
- نمودار شماره (۱۷): ارزش‌های خبیری سلبی در خبیر روایی ۱۵۱
- نمودار شماره (۱۸): عناصر اساسی خبیر اسلامی ۱۸۶
- نمودار شماره (۱۹): طبقه‌بندی آفات زبان در تقابل با ارزش‌های ایجابی خبیر ۲۰۳
- نمودار شماره (۲۰): فرایند تولید تا مصرف خبیر ۲۳۲
- نمودار شماره (۲۱): ویژگی‌های پیام خبیری (نبأ) در قرآن کریم ۲۳۵
- نمودار شماره (۲۲): جهت‌گیری‌های خبیر قرآنی ۲۳۶
- نمودار شماره (۲۳): ارزش‌های ایجابی خبیر قرآنی ۲۳۷
- نمودار شماره (۲۴): ارزش‌های سلبی خبیر قرآنی ۲۳۸
- نمودار شماره (۲۵): ارزش‌های خبیری ایجابی در خبیر روایی ۲۳۹
- نمودار شماره (۲۶): ارزش‌های خبیری سلبی در خبیر روایی ۲۳۹
- نمودار شماره (۲۷): عناصر اساسی خبیر اسلامی ۲۴۲
- نمودار شماره (۲۸): طبقه‌بندی آفات زبان در تقابل با ارزش‌های ایجابی خبیر ۲۴۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
«الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ»
(قرآن کریم. سوره مبارکه الرحمن (۵۵). آیات شریفه ۱-۳)

سخن ناشر

این واقعیت که علم با معنیتی ترحیم‌داری دارد آموزه ای سترگ برگرفته از کلام وحی می باشد، آنجا که خداوند متعال، بر «تعلیم» به مثابه «مقامی الوهی» - عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (قرآن کریم. سوره مبارکه العلق (۹۹). آیه شریفه ۵) - و «علم» به مثابه «عطیه ای الهی» - وَمَنْ أَلَّكُم مِّنْ مَّنْعٍ مَّسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (قرآن کریم. سوره مبارکه طه (۲۰). آیه شریفه ۱۱۴) -، تأکید ورزیده و بدین ترتیب، آفقی تازه را در مسیر علم اندوزی مشخص می سازد که امروزه با عنوان کلان «علم دینی» از آن تعبیر می شود.

دانشگاه امام صادق علیه السلام حسب رسالت اولیه اش، تاکنون تلاش مستمر و گسترده ای را در دو حوزه تعلیم و تربیت، جهت عملیاتی نمودن این آرمان اصیل و کاربردی اسلام، به انجام رسانیده که ثمره آن، پرورش نسل تازه ای از فارغ التحصیلان و انتشار مجموعه ای ارزنده از آثار در حوزه علوم انسانی اسلامی می باشد. با اینحال، باید توجه داشت که عرصه علم و علم آموزی را حد و اندازه ای نیست و تلاش برای توسعه مرزهای دانش در افق اصول هنجاری دین، امری مستمر و بی انتها است.

بر این اساس، معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام همزمان با عملیاتی نمودن طرح‌های نخستین در زمینه طرح مباحث میان‌رشته‌ای با تأکید بر معارف اسلامی در حوزه علوم انسانی، اقدام به تدوین و اجرای طرح‌های تکمیلی‌ای نمود که سطح عالی‌تری از تولید دانش را در این خصوص دنبال می‌نماید. طرح تحقیق، تولید و انتشار مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، از جمله پروژه‌های راهبردی دانشگاه به شمار می‌آید که از نیمه دوم سال ۱۳۸۹ در دستور کار اداره کل پژوهش دانشگاه قرار گرفت و هم‌اکنون خرسند هستیم که ثمرات این جهاد علمی را می‌توانیم خدمت اساتید، دانشجویان و محققان ارجمند تقدیم نماییم.

مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی»، در پی آن است تا عمده‌ترین مفاهیم (درون‌دینی و بیرون‌دینی) را در این حوزه، به بحث، بررسی و تحلیل گذارد؛ و در این خصوص از همیاری تمامی کارشناسان برجسته و آگاه به علوم انسانی اسلامی استقبال به عمل می‌آورد. در این طرح، مفاهیم با تأکید بر اصول دینی و در چارچوب گفتمان «اسلامی» مورد بررسی قرار گرفته و سعی می‌شود تا در قالب الگویی واحد، مبانی و اصول مورد نظر و نحوه کاربرست آنها برای مخاطبان تبیین شود.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام ضمن درخواست از تمامی پژوهشگران متعهد و آگاه برای همکاری با دانشگاه، آمادگی خود را جهت دریافت نقدهای سازنده با هدف ارتقای متون منتشر شده در چاپ‌های بعدی اعلام می‌دارد. امید آن که شاهد تقویت و گسترش هر چه بیشتر ایده «علم دینی» در آینده نزدیک باشیم.

و الله الحمد

«أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ»

(قرآن کریم. سوره مبارکه الاعراف (۷). آیه شریفه ۵۴)

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام

مقدمه

در علوم ارتباطات «خبر» یک مفهوم بسیط و یک بعدی نیست. این ویژگی از آنجا ناشی می‌شود که تاکنون برای این مفهوم تعاریف متعددی ارائه شده است ولی هنوز بر روی یک تعریف واحدی توافق جمعی صورت نگرفته است. یکی از دلایل مهم این مساله، اصل پیچیدگی در انطباق خبر با واقعیت از یک سو و چگونگی انعکاس آن توسط افراد مختلف به دیگران از سوی دیگر است. در اینجا می‌توان تنوع و تعدددهی بسیاری را در شیوه انعکاس و انتقال و برداشت و غیره داشت که خود بر پیچیدگی مساله به شدت می‌افزاید. «خبر» علاوه بر اینکه نوعی از اخبار و اطلاع‌رسانی درباره گذشته است، شیوه‌ای برای جهت‌دهی آینده نیز هست. «عبرت آموزی» از اخبار گذشتگان را در اینجا می‌توان نوعی جهت‌دهی خبری نسبت به آینده دانست. کتاب‌های آسمانی، به ویژه قرآن کریم، از اخبار گذشتگان به شدت استفاده کرده است و خبر قرآنی در حقیقت یک اطلاع‌رسانی وسیع در مورد گذشتگان است، که عمدتاً بر پایه «عبرت آموزی» استوار می‌باشد. از طرف دیگر، «در عصر کنونی، خبر، مهمترین پیام رسانه‌هاست. رسانه‌های نوین با ارائه اخبار متنوع و گسترده، تلاش می‌نمایند موجودیت خود را به عنوان رسانه برتر و موثرتر در جهان معاصر معرفی و تثبیت کنند. از جهتی دیگر، خبر رابطه انسان را با بسیاری از مقولات موجود در

زمینه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، دینی و غیره تبیین می‌کند و جهت‌گیری‌های خاص ذهنی و عملی وی را متبلور می‌سازد. خبر، در حقیقت، عصاره پیام‌های انسان در حوزه‌های گوناگون ذهن و عمل است که به شکل‌های مختلف توسط رسانه‌های گروهی بویژه رسانه‌های نوین منتقل می‌گردد و نوعی از رابطه فردی و اجتماعی را در سطوح متفاوت به وجود می‌آورد.» (بشیر، ۱۳۸۹: ۹)

همچنین خبر، محصول سازندگان، انتقال‌دهندگان و تولیدکنندگان نهایی آن می‌باشند. سازندگان خبر، عوامل اصلی تکوین حادثه خبری است. این عوامل می‌توانند عوامل طبیعی یا انسانی یا هر دو با همدیگر باشند. انتقال‌دهندگان خبر نیز می‌توانند شامل افراد عادی یا خبرنگاران حرفه‌ای باشد. شیوه، محتوا و جهت‌گیری انعکاس خبر در این صورت می‌تواند بر مبنای نوع برداشت هر یک از افراد انتقال‌دهنده خبر، متنوع، متفاوت و متغایر باشد.

تولیدکنندگان نهایی خبر نیز، انانی هستند که خبر را به صورت نهایی مورد بازبینی، دروازه بانی، و ساماندهی لازم برای انتشار نهایی آن می‌کنند. بنابراین می‌توان گفت که خبر نه تنها از منظر معنایی و انطباق با واقعیت می‌تواند به اشکال گوناگون مطرح گردد، بلکه از نظر اصل تحقق، چگونگی بازنمایی و بالاخره شیوه عرضه آن به دیگران نیز از خصلت چند بعدی برخوردار می‌باشد. از طرف دیگر، هدف از طرح خبر نیز می‌تواند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد. هدف طرح یک خبر می‌تواند حوزه‌های مختلفی از قبیل، اطلاع‌رسانی، اخطار، عبرت‌انگیزی، تهدید، ترغیب، تشویق، تهمت، افترا، تفتیش و غیبت را پوشش دهد. بنابراین خبر بر اساس هدف نیز می‌تواند معنای خاص خود را تداعی کند.

خبر با چنین رویکردی دارای نوعی از بار اخلاقی است که می‌توان آن را «اخلاق خبری» دانست. آیا هر خبر در هر موقعیت و زمانی می‌تواند بهر

شکلی که امکان‌پذیر است مطرح و منتشر شود؟ این سوال یک سوال جدی در حوزه اخلاق خبری است.

آیا اخلاق خبری فقط شامل انعکاس واقعیت از یک حادثه‌ای است که می‌تواند بار اطلاعاتی و خبری داشته باشد؟ یا اینکه این اخلاق می‌تواند شامل بسیاری از زمینه‌های دیگر نیز گردد که به مخاطبان و موقعیت‌های مختلف طرح خبر مرتبط می‌باشد؟ این مساله نیز از موارد حائز اهمیت در رابطه با اخلاق خبری است.

خبر از منظر مطالعات میان رشته‌ای نیز حائز اهمیت است. یکی از راه‌های مناسب برای تحقق مطالعات میان رشته‌ای، انتخاب مفاهیمی برای مطالعه است که بیش از مفاهیم دیگر بار میان رشته‌ای دارند. خبر از این خصلت میان رشته‌ای به شدت برخوردار می‌باشد. بهمین دلیل است که در اینجا این مفهوم مهم در علوم ارتباطات و نیز علوم اسلامی برای بررسی و مطالعه انتخاب شده است.

فهم علمی جنبه‌های مختلف خبر می‌تواند نه تنها ما را در فهم مطالعات میان رشته‌ای و امکان تحقق آنها مساعدت نماید، بلکه فراتر از آن می‌تواند دیدگاه اسلامی را در این زمینه مورد تاکید، تعمق و گسترش دهد. این شیوه از مطالعه، قطعاً در ایجاد فهمی اسلامی از علوم اجتماعی و نهایتاً تبلور نوعی از دیدگاه اسلامی در این حوزه از مطالعات میان رشته‌ای کمک شایانی نماید. کتاب «خبر» از مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی» علاوه بر مقدمه و نهایتاً جمع‌بندی و نتیجه‌گیری که در پایان کتاب آمده است، شامل پنج فصل اصلی به شرح ذیل می‌باشد:

فصل اول: با عنوان «خبر در چارچوب مطالعات میان رشته‌ای» در پی امکان‌سنجی مطالعات میان رشته‌ای درباره خبر و اطلاع‌رسانی است. در این فصل به تعاریف و حوزه‌های علمی مختلف مطالعات میان رشته‌ای و فرارشته‌ای اشاره شده و نهایتاً تلاش شده است که در مورد مقوله خبر، امکان تحقق این مطالعات مورد سنجش قرار گیرند.

فصل دوم، تحت عنوان «مفهوم شناسی و اهمیت خبر در حوزه ارتباطات» در صدد ایجاد فهمی علمی و معناشناسانه از مفهوم خبر در حوزه ارتباطات بوده و در مورد چیستی خبر، معنا و تعاریف خبر، اهمیت خبر در اطلاع‌رسانی، گوناگونی حوزه‌های خبر، تحولات گفتمانی و تکنولوژیکی خبر و بالاخره ارزش‌های خبری بحث می‌کند.

فصل سوم، با عنوان «خبر از دیدگاه قرآن کریم» در صدد بررسی مفاهیم، رویکردها، معانی، محتوای خبری و ارزش‌های ایجابی و سلبی خبر در قرآن کریم است. درج آیات مختلف که حاکی از دیدگاه ارزشی قرآن کریم نسبت به خبر و اطلاع‌رسانی است به شکل تفصیلی در این فصل آمده است. فصل چهارم، با عنوان «خبر از دیدگاه روایات»، مباحث گوناگونی از

قبیل: معناشناسی روایت و خبر، اهمیت متن در خبر روایی، خبر متواتر و خبر واحد، اهمیت راوی در خبر روایی، اخلاق خبر روایی، و نهایتاً ارزش‌های ایجابی و سلبی خبر روایی را مورد پوشش قرار داده است.

فصل پنجم، تحت عنوان «اخلاق خبر در اسلام» مباحث چیستی اخلاق، اخلاق رسانه‌ای، اصول اخلاقی روزنامه‌نگاری و خبرنگاری، حریم خصوصی و ارزش‌های سلبی خبر، حریم خصوصی از دیدگاه اسلامی، اخلاق فضیلت محور خبر در اسلام، تعریف پیشنهادی خبر از دیدگاه اسلامی، و بالاخره اخلاق اسلامی پیام مورد پوشش قرار گرفته است.

فصل ششم، با عنوان «آسیب‌شناسی خبر در اسلام» مباحث مربوط به آسیب‌شناسی خبر بطور کلی و از منظر اسلامی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. مباحث مهم این فصل شامل: آسیب‌شناسی تعاریف خبر: مطالعه معناشناسانه، آسیب‌شناسی ارزش‌های خبری: مطالعه معناشناسانه، مقایسه ارزش‌های خبری از منظر علوم ارتباطی و ارزش‌های قرآنی و اسلامی، حوزه‌های مهم آسیب‌های خبر از قبیل شایعه، خروج از وظایف شرعی، امپریالیسم خبری، فیلترهای خبری و غیره می‌باشد.

نتیجه‌گیری، شامل یک جمع‌بندی از کلیه فصول کتاب بوده که به شکل اختصار آمده است.

نگارنده امیدوار است که با گسترش مطالعات مربوط به مفاهیم مختلف ارتباطات از منظر علوم اسلامی و علوم انسانی و اجتماعی به شکل میان-رشته‌ای، بتوان در آینده نسبت این حوزه‌ها را با همدیگر سنجید و به یک فهم مشترک از مفاهیم مزبور دست یافت.

قطعاً این مطالعات بدون همکاری و بصیرت علمی و اسلامی برادر فاضل و اندیشمند جناب آقای دکتر اصغر افتخاری، معاون محترم پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) که این رویکرد مطالعاتی را بنیانگذاری کرده‌اند، امکان‌پذیر نبود و بدین سبب از ایشان کمال تشکر و سپاسگزاری دارم.

همچنین از کلیه همکاران گرامی در حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه که در ساماندهی این اثر و انتشار آن همکاری و مساعدت کرده‌اند تشکر می‌نمایم.

امیدوارم که این کتاب، همانند کتاب «تعزیه» که اولین کتاب از مجموعه «مفاهیم بنیادین علوم انسانی اسلامی» در حوزه ارتباطات بود، بتواند گامی موثر در فهم مطالعات میان رشته‌ای علوم ارتباطی و علوم اسلامی بردارد.

بدیهی است که نقد عالمانه و سازنده چنین آثاری نه تنها بر غنای آنها خواهد افزود، بلکه برکات آن شامل مطالعات بعدی خواهد شد که امیدوارم اندیشمندان این حوزه مطالعاتی در این زمینه همکاری و همفکری لازم را بنمایند.

دکتر حسن بشیر

عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)